

W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej

LESZEK BOGUNIA, TOMASZ KALISZ

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

I. Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności powszechnie uznawana jest za jeden z najsurowszych środków reakcji na przestępstwo. Założenie to staje się bardzo wyraźne w kontekście usunięcia z katalogu kar, w ramach międzynarodowej współpracy, niehumanitarnej i niedającej się pogodzić z powszechnie prezentowanymi wartościami – kary śmierci. Orzeczona i wykonywana kara pozbawienia wolności jest sankcją, która w szczególnie sposób dotyka skazanego¹ i jego najbliższych. Jej bezpośrednim następstwem jest izolacja skazanego od rodziny i społeczeństwa. Dolegliwość ta może doprowadzić do deprywacji najważniejszych potrzeb człowieka. W literaturze wskazuje się na problemy: izolacji osobowościowej, utraty samodzielności, zatracenia własnej autonomii, pustki emocjonalnej, pod-

---

¹ L. Bogunia, *Status prawny skazanego na karę pozbawienia wolności w projekcie kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Współczesne problemy nauk penalnych*, red. M. Bojarski, Wrocław 1994, s. 109.

dania się wpływom „podkultury więziennej” (pryzonizacja)². Kara pozbawienia wolności w dotkliwy sposób doświadcza rodziny skazanych. Wiąże się to z przerywaniem zwykłych, codziennych kontaktów oraz niemożnością uczestniczenia w życiu osób najbliższych.

Dyskusje na temat natury oraz celów kary toczą się od bardzo dawna i do dzisiaj nie znalazły jednoznacznych odpowiedzi. Trudność ta wynika przede wszystkim z faktu, iż wyjaśnienie wątpliwości co do celów i natury kary wymaga bardzo wszechstronnego podejścia badawczego. Właściwa odpowiedź musi uwzględniać nie tylko osiągnięcia nauki prawa karnego, ale także, i to w nie mniejszym stopniu, filozofii, kryminologii, pedagogiki, socjologii czy psychologii. Kara stanowiąca określoną dolegliwość (negatywną konsekwencję) wymierzana jest sprawcy czynu, który w ocenie publicznej jest wyraźnie postrzegany jako ujemny, w nierozzerwalnym związku z faktem zawinionego przez tego sprawcę naruszenia ustalonego porządku prawnego, obecnie zabezpieczonego normą sankcjonowaną.

Zadaniem niniejszego opracowania jest prezentacja celów wykonywania kary pozbawienia wolności w świetle aktualnej kodyfikacji karnej. Problematyka ta stanowi jeden z najbardziej trudnych obszarów dyskusji w obrębie prawa karnego wykonawczego. Próba ustalenia celów kary pozbawienia wolności na etapie realizacyjnym ma istotne znaczenie teoretyczne, a zwłaszcza praktyczne. Przedmiotowe rozważania w literaturze przedmiotu stanowią zagadnienie sporne³. Jednocześnie pamiętać musimy, że dotyczą kwestii determinujących kierunek interpretacji instytucji i rozwiązań składających się na treść kary pozbawienia wolności.

Określenie celów wykonywania kary pozbawienia wolności w kodeksie karnym wykonawczym z 1997 r. zostało potraktowane w szczególności w związku z określeniem ich w odrębnym oddziale ko-

² J. Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie*, Warszawa 1981, s. 13; M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001, s. 211 n.

³ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 145 n.; S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 209 n.; T. Kalisz, *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego VI, Wrocław 2000, s. 195 n.; S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 223 n.; Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 303 n.; *idem*, [w:] J. Hołda, Z. Hołda, *Prawo karne wykonawcze. Komentarz*, Kraków 2006, s. 136 n.; S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 166 n.

deksu, zatytułowanym „Cele wykonywania kary” (art. 67 k.k.w.). Podkreśliło to normatywne znaczenie wskazanych celów jako ustawowych postulatów (dyrektyw) co do sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności i założeń systemu penitencjarnego.

II. Cele wykonywania kary pozbawienia wolności w świetle kodeksu karnego wykonawczego⁴

Treść art. 67 §1 k.k.w. formułuje podstawowe zadania, jakie ustawodawca wyznaczył karze pozbawienia wolności. Przepis stwierdza, że wykonanie kary ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanym postaw, w szczególności: 1) poczucia odpowiedzialności, 2) potrzeby przestrzegania porządku prawnego, 3) a wszystko w związku z założeniem, iż tym samym powstrzyma się on od powrotu do przestępstwa.

Kodeks uznał więc za podstawowy cel w wykonywaniu kary pozbawienia wolności prewencję szczególną, ujmując ją jednocześnie w sposób nowoczesny, uwzględniający współczesne osiągnięcia nauki. W myśl nowego ujęcia kara powinna uświadomić skazanemu społeczną szkodliwość popełnionego przez niego czynu, utrwalić poczucie odpowiedzialności i kształtować społecznie pożądane postawy⁵. Owo pobudzanie skazanego do podejmowania wysiłku w celu poprawy własnej postawy podkreśla, że ważne jest znalezienie odpowiedniej motywacji, a następnie korygowanie własnego postępowania, tak aby po zwolnieniu z zakładu karnego nie popełniał czynów naruszających normy etyczne i prawne⁶.

---

⁴ Dla podkreślenia warto na wstępie przytoczyć T. Szymanowskiego: „Cele wykonywania kary [...] nie stanowią w żadnym wypadku intelektualnej konstrukcji wymyślonej przez komisję przygotowującą obowiązujący k.k.w. Są one pochodną wielu czynników, wśród których należy zwłaszcza wymienić: tradycje polskiego prawa karnego, doświadczenia praktyki oraz doświadczenia innych krajów europejskich szczególnie zaawansowanych w rozwoju penitencjarystyki, poglądy doktryny prawa karnego i penitencjarystyki oraz stanowisko ważnych dokumentów międzynarodowych ustalających reguły postępowania z więźniami”, *idem, op. cit.*, s. 146.

⁵ S. Paweła, *Kodeks karny...*, s. 212.

⁶ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 147.

Bardzo specyficzne ukształtowanie omawianej regulacji, w której posłużono się sformułowaniami natury pedagogicznej, psychologicznej i społecznej, wymaga przy jej interpretacji uwzględnienia stanowisk tych dziedzin nauki, w szczególności w zakresie typowych dla nich określeń, użytych przez ustawodawcę.

Przechodząc do art. 67 k.k.w., podkreślić należy, że zasadniczym celem kary pozbawienia wolności jest ukształtowanie społecznie pożądanego postawy skazanego. Kształtowanie skazanego (formowanie, nadawanie określonej postaci, oddziaływanie, wpływanie w celu osiągnięcia określonego efektu⁷) w toku odbywania kary zmierzać ma do wytworzenia względnie trwałego stanu. Ustawodawca stwierdza, że ma to być społecznie pożądana postawa. Zatem ustalenie zakresu znaczeniowego tego terminu (swoistej klauzuli generalnej) będzie odpowiedzią na pytanie o cele wykonywania kary pozbawienia wolności.

Zgodnie ze znaczeniem użytych sformułowań przyjąć należy, że w toku wykonywania kary pozbawienia wolności trzeba zmierzać do wytworzenia u skazanego swobodnego stosunku do życia, wyrażającego jego poglądy, przekonania, także sposób postępowania, zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń, a zwłaszcza ludzi. Mówiąc o społecznie pożądanym postawie człowieka, w istocie dotykamy względnie trwałych dyspozycji⁸ przejawiających się w zachowaniach, których cechą jest – w tym konkretnym wypadku – pozytywny stosunek emocjonalny do wartości i zachowań, powszechnie akceptowanych i poświadczonych przez społeczeństwo.

Starając się sprecyzować termin „społecznie pożądanego postawy”, ustawodawca wskazuje na poczucie odpowiedzialności oraz potrzebę przestrzegania porządku prawnego. W tym miejscu podkreślić należy, że elementy te nie wyczerpują zakresu znaczeniowego użytej przez ustawodawcę klauzuli generalnej. Ustawodawca wskazuje, że te elementy jedynie w szczególności składają się na analizowane pojęcie. Zatem jest to tylko pewien kierunek interpretacyjny (charakterystycznie wskazany), niezamykający wszakże obszaru poszukiwań społecznie poświadczonych postaw. Trzeba podkreślić, że tak ujęty cel wykonywania kary pozbawienia

⁷ *Słownik języka polskiego*, t. III, red. W. Doroszewski, Warszawa 1967, s. 1244; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006, s. 345.

⁸ *Słownik pedagogiczny*, red. W. Okoń, Warszawa 1992, s. 231.

wolności wpisać możemy w ogólne pojęcie celów wychowawczych stawianych sankcjom karnym (zwłaszcza na etapie jurysdykcyjnym).

Poczucie odpowiedzialności możemy rozumieć jako postawę, w ramach której po stronie skazanego wytworzy się (przy zachowaniu wolnej woli) stan świadomościowy⁹, inaczej – zdawanie sobie sprawy z potrzeby odpowiedzialnego postępowania w codziennym życiu. W takim kontekście odpowiedzialność powinna być rozumiana jako ważna cecha postępowania człowieka, pozwalająca mu na kierowanie własnym rozwojem w ramach przyjętych przez społeczeństwo wzorców. Odpowiedzialność to obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za swoje czyny i ponoszenia za nie konsekwencji. Ten swoisty obowiązek stać się ma podstawą rozstrzygnięcia najważniejszych problemów życiowych, w kontekście świadomego ponoszenia konsekwencji swoich czynów¹⁰.

Drugie z tych szczególnie podkreślonych zadań zmierzać ma do wzbudzenia w skazanym potrzeby, czyli stanu odczuwania woli (chęci) zaspokojenia jakiegoś braku, który w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności w wyniku złamania prawa jest wypełniany wskazaniem konieczności przestrzegania porządku prawnego. W ramach pojęcia „porządek prawny” należy przyjąć, że oznacza ono przestrzeganie ogółu zakazów i nakazów wynikających z przepisów prawa karnego *sensu largo*, a także prawa administracyjnego, cywilnego, rodzinnego, pracy i innych gałęzi prawa¹¹.

Poszukując wyznaczników granicznych pojęcia „społecznie pożądana postawa”, można stwierdzić, że ustawodawca formułuje jeden z takich wyznaczników *expressis verbis* w końcowej części art. 67 §1 k.k.w. Granicą społecznie akceptowanych postaw, w myśl przywołanej regulacji, jest powstrzymanie się przez skazanego od powrotu do przestępstwa. Tak zakrojony cel systemu penitencyjnego wypływa z racjonalnego założenia realizacji minimalnego planu zmiany skazanego, w postaci przeciwdziałania przede wszystkim recydywie, a więc opartego na idei poprawy prawnej (jurydycznej) skazanego.

Aktualnie obowiązująca konstrukcja w zasadzie nie określa górnej granicy pojęcia „społecznie pożądana postawa”. Wydaje się, że całościowe odczytanie przepisów kodeksu karnego wykonawczego pozwala nam

⁹ *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczyk, Warszawa 1990, s. 345.

¹⁰ *Słownik pedagogiczny...*, s. 143.

¹¹ Z. Hołda, *Kodeks karny wykonawczy...*, s. 307.

na przyjęcie założenia, że w przewidzianych rozwiązaniach możliwa jest także realizacja planu maksymalnego w odniesieniu do efektów procesu oddziaływania penitencjarnego. W założeniach maksymalistycznych mówić możemy o takim funkcjonowaniu skazanego w społeczeństwie, w ramach którego przestrzegać będzie on nie tylko norm prawnych, ale także norm społecznych czy etycznych. Zatem mówić możemy również o klasycznej resocjalizacji w jej ujęciu maksymalnym¹².

W obrębie analizowanej regulacji konstrukcją o doniosłym znaczeniu jest tryb (sposób) osiągania tzw. społecznie pożądanej postawy skazanego zakreślonej jako cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Ten fragment w istocie należy traktować jako najistotniejszą zmianę i to o charakterze jakościowym w obrębie funkcjonowania obecnie naszego systemu penitencjarnego.

Artykuł 67 § 1 k.k.w. sugeruje nam, iż proces oddziaływania penitencjarnego ma być, po pierwsze, impulsem, bodźcem, skierowaną do skazanego swoistą zachętą podjęcia własnej aktywności w toku realizo-

---

¹² Resocjalizację w literaturze określa się jako proces zmian w osobowości człowieka. Jej celem jest zlikwidowanie lub znaczne zmniejszenie nieprzystosowania społecznego u osób, do których jest adresowana. Resocjalizacja realizowana w warunkach zakładu karnego zwana jest resocjalizacją penitencjarną. Działalność resocjalizacyjna zmierzać może do dwóch różnych ze względu na jej efektywność punktów – minimalnego i maksymalnego. Minimum to poprawa jurydyczna. Cel maksymalny, nas w tym miejscu szczególnie interesujący, to taki stan osobowości więźnia, który umożliwi mu funkcjonowanie w społeczeństwie nie tylko w zakresie przestrzegania norm prawa karnego, ale także w sposób respektujący wiele istotnych i ważnych dla życia społecznego norm etycznych i moralnych. Cel maksymalny to swoiste ułożenie życia skazanego na nowo, jego osobisty sukces, ułatwiający readaptację i reintegrację społeczną. Resocjalizacja w takim ujęciu oznacza minimalizację nieprzystosowania społecznego lub jego zupełną likwidację. Na resocjalizację patrzeć możemy także jak na złożony proces o charakterze behawioralnym, interakcyjnym czy też transdyscyplinarnym – mówić tu możemy o modyfikacji zachowań, zmianie społecznej przynależności, przebudowie emocjonalnej, kształtowaniu prawidłowych postaw społecznych, nawróceniu na wartości wyższego rzędu, reintegracji społecznej czy swoistej autoresocjalizacji. Wymienione okoliczności to tylko podstawowe rozumienie procesu resocjalizacji, ukazujące, jak jest on rozbudowany, wykorzystujący rozmaite pomysły psychospołeczne, kryminologiczne, penitencjarne oraz teologiczne. Szerzej zob. H. Machel, *Więźenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 20 n.; K. Pospiszyl, *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa 1998; L. Pytka, *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007, s. 73 n.

wanego procesu. Zadaniem działań podejmowanych wobec skazanego jest takie ukształtowanie okresu odbywania przez niego kary, w wyniku którego nastąpi u niego wzbudzenie (wywołanie, powstanie) woli, czyli zdolności do świadomego, zamierzonego i pozbawionego wewnętrznego przymusu wykonania pewnych czynności oraz powstrzymania się od innych.

Zatem w ramach analizowanej regulacji mówimy w istocie o tradycyjnie rozumianym akcie woli, w którym można wyróżnić następujące momenty:

- wyobrażenie celu,
- podjęcie decyzji,
- realizacja czynności
- osiągnięcie celu¹³.

Użyte przez ustawodawcę sformułowanie „wola” traktować należy jako zdolność psychiczną człowieka do świadomego i celowego regulowania swego postępowania. Zdolność do podejmowania decyzji i wysiłków w celu realizacji pewnych działań, przyjęcia pewnych postaw, a zaniechania innych. Proces oddziaływania penitencjarnego oparty powinien być, co do zasady, na aktywności i wolnej woli samego zainteresowanego – skazanego. Założenie to dotyczyć powinno jednostkowych zadań wyznaczanych w toku zarówno odbywania kary, jak i w odniesieniu do całego procesu wykonawczego.

Ustawodawca, mówiąc o wzbudzeniu w skazanym akcie woli w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, stwierdza jednocześnie, że aktywność ta ukierunkowana powinna być na „współdziałanie” z kompetentnymi i uprawnionymi do tego podmiotami (np. funkcjonariusze Służby Więziennej, wychowawcy, terapeuci, kuratorzy sądowi, duchowni, przedstawiciele organizacji społecznych zajmujących się pomocą skazanym).

Współdziałające podmioty mogą jedynie starać się oddziaływać na świadomość skazanego, wskazać motywy, które ewentualnie skazany zaakceptuje, jak też dostarczyć mu odpowiednich technik i rad pomocnych w pracy nad sobą. Jednakże decyzję o zmianie swego postępowania musi podjąć sam skazany, dokonując w ten sposób wyboru moralnego między dobrem a złem¹⁴.

¹³ *Słownik pedagogiczny...*, s. 231.

¹⁴ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 147.

Interpretując regulacje dotyczące celów wykonywania kary pozbawienia wolności, należy postawić pytanie, co oznacza liczba mnoga (cele) w tytule oddziału 1, rozdziału X kodeksu karnego wykonawczego. Pytanie tym bardziej zasadne, że w paragrafie 2 art. 67 k.k.w. ustawodawca na samym wstępie stwierdza: „dla osiągnięcia celu określonego w § 1”. Tym samym sugeruje, że wszystkie możliwe interpretacje w obrębie art. 67 k.k.w. zmierzają w istocie do jednego celu, czyli kształtowania społecznie pożądaných postaw skazanego.

Przyjmując założenie o racjonalności prawodawcy, należy uznać, że na podstawie dalszych regulacji rozdziału X k.k.w., a także innych przepisów dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności możemy mówić też o innych celach stawianych tej sankcji na etapie postępowania wykonawczego. Jednocześnie taka konstrukcja oznacza w istocie, że ustawodawca wyraźnie podkreśla prymat celów wychowawczych na tym etapie szeroko rozumianego postępowania karnego.

Poszukując innych celów, przy uwzględnieniu całokształtu regulacji dotyczących kary pozbawienia wolności, można zadać pytanie, czy w toku jej wykonywania możliwa i zasadna jest także realizacja celów w zakresie ochrony społeczeństwa przed przestępczością, w związku z funkcją izolacyjno-zabezpieczającą tej kary. Izolacja sprawcy jest innym od dotychczas rozważanych celów kary pozbawienia wolności. Głównym założeniem tak zakrojonego zadania jest to, iż przez samo zamknięcie uniemożliwia się osadzonemu popełnianie dalszych przestępstw. Ustawodawca nie potraktował ochrony społeczeństwa jako jednego z ważnych celów kary (art. 67 k.k.w. w tej kwestii milczy)¹⁵. Stosowne założenia zostały mimo to określone w kodeksie karnym wykonawczym. W art. 73 k.k.w. (przepisy dotyczące zakładów karnych) ustawodawca stwierdza, że w zakładzie karnym utrzymuje się dyscyplinę i porządek w celu zapewnienia bezpieczeństwa i realizacji zadań kary, w tym ochrony społeczeństwa przed przestępczością.

Cel izolacyjno-zabezpieczający, w odczuciu społecznym uważany za najważniejszy, ma szczególne znaczenie w stosunku do skazanych za najgroźniejsze czyny, uznanych za całkowicie zdemoralizowa-

---

¹⁵ W odpowiednich regulacjach państw zachodniej Europy zadania ochronne to jeden z bezpośrednio sformułowanych celów wykonywania kary pozbawienia wolności, zaraz za celami resocjalizacyjnymi. Zob. T. Kalisz, *op. cit.*, s. 214–216.

nych (bez widoku na resocjalizację), stanowiących jednocześnie najpoważniejsze zagrożenie bezpieczeństwa społeczeństwa, a także współwięźniów¹⁶. Wobec tej kategorii sprawców sama idea resocjalizacji musi ustąpić ze swojego głównego miejsca, a wszystko to w celu obrony społeczeństwa oraz zapewnienia porządku i wewnętrznego bezpieczeństwa w zakładach karnych. To przesunięcie akcentów, co wyraźnie należy podkreślić, nie oznacza oczywiście rezygnacji z zadań wychowawczych, te ostatnie zawsze mogą powrócić na swoje miejsce, o ile osadzony swoją postawą udowodni, że nie stanowi już niebezpieczeństwa dla społeczeństwa¹⁷.

Sąd Najwyższy stwierdził między innymi, że: „dalszym zadaniem wykonania kary pozbawienia wolności jest zrealizowanie innych, poza resocjalizacją sprawcy, celów kary, leżących u podstaw jej wymierzania: prewencji ogólnej i sprawiedliwej odpłaty” (postanowienie SN z 9 lutego 1995 r., OSNKW 1995, nr 3–4, poz. 18). Wydaje się, że wobec jednoznacznego i niekwestionowanego prymatu prewencji indywidualnej musimy przynajmniej dostrzegać możliwość istnienia tych pozostałych celów na etapie wykonania, z jednoczesnym przeświadczeniem, że większość z założeń dotyczących tych celów została już zrealizowana na etapie orzekania¹⁸ i w toku wykonywania kary zostaną one odsunięte na dalszy plan¹⁹.

W kontekście rozważań nad problematyką celów wykonywania kary pozbawienia wolności za niezwykle ważne należy uznać także określenie systemu środków penitencjarnego oddziaływania na skazanych i sposobu ich stosowania w ramach przewidzianej polityki penitencjarnej. Artykuł 67 § 2 k.k.w., będący normą wyjściową przy określeniu zasad wykonywania kary pozbawienia wolności, wyraźnie podkreśla, iż osiągnięcie celów, jakie stawia się tej karze, należy prowadzić w sposób zindywidualizowany. Wiąże się to ze stosunkowo znaczną dolegliwością omawianej kary i niezwykle dużym zróżnicowaniem skazanych pod względem

¹⁶ T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 151.

¹⁷ Najlepszą ilustracją zadań ochronnych stawianych przed karą pozbawienia wolności są przepisy regulujące problematykę tzw. osadzonych niebezpiecznych (art. 88 § 3–6 i 88a k.k.w.).

¹⁸ S. Paweła, *Prawo karne...*, s. 19.

¹⁹ J. Hołda, Z. Hołda, *op. cit.*, s. 21; P. Szczepaniak, *Kara pozbawienia wolności a wychowanie*, Kalisz-Warszawa 2003, s. 19.

właściwości i cech osobistych, wrażliwości i stopnia demoralizacji oraz długotrwałości orzeczonej wobec nich kary²⁰.

W art. 67 § 3 k.k.w. ustawodawca utworzył katalog najważniejszych środków oddziaływania na skazanych, zastrzegając, iż cały proces oddziaływania odbywać się musi z uwzględnieniem poszanowania praw skazanych, ale także i wymogu wypełniania przez nich określonych prawnie obowiązków. Do najważniejszych środków zaliczono: wykonywanie pracy, zwłaszcza sprzyjającej zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne²¹.

Konsekwentnie trzeba podkreślić, że w toku działalności penitencjarnej, w świetle aktualnego prawodawstwa, odrzucony został przymus poddania się określonym zabiegom wychowawczym. Ujęcie zadań wykonywania kary w kodeksie różni się wyraźnie od dawnego tym zwłaszcza, że oddziaływanie resocjalizacyjne stosowane wobec skazanego ma stać się jego uprawnieniem lub ofertą ze strony organu wykonującego, z której nie musi on skorzystać²². Jak trafnie to ujmuje S. Paweła: „Sens takiego zapatrywania, według którego każda osoba ludzka ma prawo decydowania o sobie, zbiega się z celami wychowawczymi, jakie stawia sobie współcześnie nauka penitencjarna, wychodząc z uznania faktu, że skuteczne oddziaływanie na dorosłego człowieka możliwe jest tylko wówczas, gdy zechce on współdziałać z wychowawcą, terapeutą, nauczycielem itd. w dziele rekonstrukcji własnej osobowości i postawy ży-

---

²⁰ Podstawowymi czynnikami indywidualizacji metod i środków oddziaływania są: zróżnicowanie zakładów karnych, zróżnicowanie systemów odbywania kary, zasady klasyfikacji skazanych, system wolnej progresji oraz dopuszczalność modyfikowania kar i środków w sądowym postępowaniu wychowawczym.

²¹ W art. 71 k.k.w. ustawodawca stwarza dość szerokie możliwości wprowadzenia do praktyki nowych (czyli innych niż wymienione w przepisach k.k.w.) typów i rodzajów zakładów karnych, nowych systemów odbywania kary, a przede wszystkim środków i metod oddziaływania penitencjarnego. Jedynym ograniczeniem w tym zakresie są przepisy dotyczące celów wykonywania kary pozbawienia wolności i klasyfikacji skazanych. Konstrukcja ta dodatkowo potwierdza, jak ważne jest precyzyjne ustalenie treści przepisów odnoszących się do problematyki celów wykonywania kary pozbawienia wolności.

²² Uzasadnienie projektu w: *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 545.

ciowej”²³. Świadoma rezygnacja w art. 67 § 1 k.k.w. z przymusu resocjalizacyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności oznacza, że resocjalizacja jest traktowana jako prawo lub możliwość, z której skazany może skorzystać²⁴.

Kodeks stanął więc na stanowisku odrzucenia przymusowej resocjalizacji, w zamian proponując realizację złożonych celów kary w ramach trzech odrębnych systemów jej wykonywania, w postaci systemów zwykłego, programowanego i terapeutycznego oddziaływania (jest to jednocześnie wyjątkowe podkreślenie zasady indywidualizacji w oddziaływaniu na skazanych).

Systemem szczególnie nakierowanym na cele wychowawcze jest system programowego oddziaływania (art. 95 k.k.w.), w którego ramach opracowywane są indywidualne programy, przy dobrowolnym (co do zasady) udziale konkretnego skazanego. Takie stanowisko podkreśla podmiotowość skazanego, poszanowanie praw i wolności człowieka do samodecydowania, a także realistyczne założenie, że efektywne jest tylko takie oddziaływanie, które on sam zaakceptuje.

Od zasady, że poddanie się resocjalizacji nie jest obowiązkiem skazanego, regulacje k.k.w. przewidziały dwa wyjątki. Pierwszym są sprawy młodociani, którzy karę odbywają obowiązkowo w systemie programowego oddziaływania (art. 95 k.k.w.), gdyż głównym celem stosowania wobec nich wszelkich środków jest ich wychowanie (art. 54 § 1 k.k.). Drugi z wyjątków to sytuacja, gdy zachodzą przesłanki uzasadniające odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym (art. 96 k.k.w.) oraz w wypadku skazanych uzależnionych od alkoholu albo środków odurzających i skazanych za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, którzy mogą być poddani leczeniu i rehabilitacji nawet bez swojej zgody (art. 117 k.k.w.)²⁵.

²³ S. Paweła, *Kodeks karny...*, s. 210.

²⁴ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2004, s. 94–95.

²⁵ W wypadkach działań o charakterze terapeutycznym, w kontekście rezygnacji z zasady dobrowolności, należy pamiętać o stosowanych tu szczególnych środkach, uwzględniających przede wszystkim potrzeby zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości oraz przywracania równowagi psychicznej i kształtowania zdolności współżycia społecznego.

Niepodjęcie przez skazanego indywidualnego programu czy też niezakwalifikowanie go do systemu terapeutycznego nie oznacza, że wobec takiego skazanego nie będą stosowane żadne środki i metody wychowawczego oddziaływania. Tacy sprawcy będą odbywać karę w systemie zwykłym (art. 98 k.k.w.), w którego ramach mogą oni korzystać ze wszystkich zazwyczaj dostępnych form oddziaływania przez pracę, naukę oraz zajęcia kulturalne i sportowe, a także umożliwiała się im kontakty z rodziną²⁶.

W tym miejscu wyraźnie należy podkreślić, że wszystkie uwagi odnoszące się do problematyki celów wykonywania kary pozbawienia wolności znajdują odpowiednie zastosowanie w ramach każdego z systemów odbywania kary, niezależnie od rodzaju i typu zakładu karnego.

III. Uwagi końcowe

Podsumowując rozważania dotyczące celów wykonywania kary pozbawienia wolności, należy stwierdzić, że kara pozbawienia wolności jawi się jako absolutnie niezbędna w zwalczaniu przestępczości. Spełnia ona doniosłe cele i funkcje społeczne i to niezależnie od krytyki tej sankcji. Zagadnienia odwołujące się do szeroko rozumianych celów stosowania i wykonywania środków o charakterze izolacyjnym nabierają szczególnego znaczenia w dobie wyraźnej zmiany dyrektyw politycznokryminalnych oraz zasadniczych przeobrażeń w prawie karnym materialnym i wykonawczym, w szczególności wysunięcia na plan pierwszy, wśród katalogu sankcji rozwiązań o charakterze wolnościowym. W tym miejscu warto dodatkowo podkreślić, że nowoczesne postępowanie wykonawcze, stanowiące ostatni element szeroko rozumianego postępowania karnego, jest stadium niezwykle dynamicznym. W ramach tego stadium podlegają realizacji decyzje sądowe w przedmiocie orzeczonych kar i innych środków reakcji na przestępstwo. Głównym zatem zadaniem jest takie ukształtowanie postępowania, aby w sposób prawidłowy i prawny zabezpieczyć tryb wykonania orzeczonych środków zgodnie z celami, które powinny być w ramach niego zrealizowane. Organy postępowania wykonawcze-

²⁶ G.B. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Białystok 2002, s. 115.

go wyposażone są w wiele rozmaitych uprawnień służących aktywnemu kształtowaniu okresu odbywania zwłaszcza kary pozbawienia wolności. Takie podejście służy indywidualizacji skazanego, pozwalając na próbę skonstruowania takiego systemu oddziaływania, który będzie dostosowany do indywidualnych potrzeb i okoliczności, umożliwiając pełniejszą realizację założonych celów kary.

Jednocześnie wykonywanie kary jest procesem, w ramach którego wyraźnie ograniczone zostają prawa i wolności obywatelskie, w związku z czym niezwykle ważne jest stworzenie odpowiednich gwarancji prawnych odnośnie do respektowania praw i wolności skazanego. W aktualnym stanie prawnym stworzono rozbudowany system prawny mający gwarantować realność praw i obowiązków przyznanych skazanym. Gwarancja pełnego respektowania statusu skazanego opiera się na katalogu praw podmiotowych skazanego oraz specjalnych instrumentach i mechanizmach kontrolnych o charakterze sądowym, administracyjnym, społecznym i międzynarodowym.

Obowiązujący kodeks karny wykonawczy zbudowany jest na podstawie wielu zasad, które w charakterystyczny sposób kształtują szczegółowe rozwiązania w zakresie prawa karnego wykonawczego. Wszystkie konstrukcje prawa karnego wykonawczego korespondować muszą z zasadą humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej, bezpośrednio wyrażonej w art. 4 § 1 k.k.w. W myśl tej zasady najwyższą wartością społeczną jest człowiek, co musi znajdować wyraz w całym systemie prawa. Wartość ta ma znaczenie podstawowe i nie wolno o niej zapominać w społecznym działaniu, a samo prawo powinno mieć na względzie dobro człowieka. W ramach prawa karnego wykonawczego chodzi o ochronę ludzkiej godności głównie osoby skazanej prawomocnie. Osobie takiej nie możemy na żadnym etapie postępowania wykonawczego odmawiać szacunku. Nawet najbardziej niebezpieczny przestępca nie traci przymiotu przynależności do rodzaju ludzkiego. W tym sensie obowiązek godnego, ludzkiego traktowania skazanego jest niezależny od rodzaju i wagi przewinienia oraz karnoprawnej reakcji na ten czyn.

Kara uwięzienia i inne środki izolujące skazanego od świata zewnętrznego mają charakter dolegliwości przez sam fakt odebrania więźniowi prawa do stanowienia o sobie, pozbawiając go wolności. Wykonanie kary nie powinno więc zaostrzać w jakikolwiek sposób związanej z tym dolegliwości. Celem i uzasadnieniem kary pozbawienia wolności oraz środków

ograniczających wolność jest w ostatecznym wyniku ochrona społeczeństwa przed przestępczością. Cel ten może być osiągnięty tylko wtedy, jeżeli okres pozbawienia wolności zostanie wykorzystany do wytworzenia w skazanym pragnienia prowadzenia po zwolnieniu uczciwego życia i zarabiania na siebie i stworzenia mu ku temu możliwości. Toteż, w toku wykonywania kary należy wykorzystać wszelkie środki lecznicze, wychowawcze, moralne, psychiczne i inne oraz wszelkie dostępne formy opieki, dążąc do stosowania tych metod i możliwości zgodnie z potrzebami indywidualnego postępowania ze skazanymi.

Postępowanie z osobami skazanymi na karę pozbawienia wolności musi zmierzać w tym stopniu, w jakim czas trwania kary na to zezwala, do wzbudzenia w więźniach woli i zdolności prowadzenia po zwolnieniu życia zgodnego z prawem oraz zarabiania własną pracą na swoje utrzymanie. W postępowaniu z więźniami należy kłaść nacisk na rozwijanie w nich szacunku dla siebie samych i wzmacnianie w nich poczucia odpowiedzialności²⁷.

Biorąc pod uwagę rozważania dotyczące normatywnego kształtu rozwiązań w zakresie celów wykonywania kary pozbawienia wolności w obowiązującym kodeksie karnym wykonawczym, warto podkreślić, że problematyka ta to zagadnienie o dużej doniosłości teoretycznej i praktycznej. Szczegółowe ustalenia w tym fragmencie determinują kierunek interpretacji całokształtu instytucji składających się na treść kary pozbawienia wolności. Wskazują podstawowy zakres działań administracji penitencjarnej. Stanowią jednocześnie jeden z najistotniejszych wyznaczników kierunków zmieniającej się polityki penitencjarnej.

---

²⁷ Reguły minimalne dotyczące postępowania z więźniami, rezolucje i zalecenia I Kongresu ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z więźniami, Genewa 22 sierpnia–3 września 1955 r., w: L. Bogunia, T. Kalisz, *Prawo karne wykonawcze. Wybór źródeł*, Łódź 2001, s. 71 n. (Reg. 57 n.).